

Warszawa 02.08.2021

dr hab. Małgorzata Kalbarczyk
Katedra Statystyki i Ekonometrii
Wydział Nauk Ekonomicznych
Uniwersytet Warszawski

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Wojciecha Łątkowskiego

**pt. "Projections of demand for care among the elderly in Poland including health status
and living arrangements"**

przygotowanej pod kierunkiem naukowym

prof. dr hab. Ireny Kotowskiej oraz dr Anity Abramowskiej-Kmon

1. Podstawa formalna recenzji

Podstawą przygotowania recenzji jest pismo dra hab. Bogumiła Kamińskiego prof. SGH, Przewodniczącego Rady Naukowej Dyscypliny Ekonomia i Finanse Szkoły Głównej Handlowej z dnia 27.05.2021, z informacją o powołaniu mnie decyzją Rady Naukowej Dyscypliny Ekonomia i Finanse SGH na posiedzeniu w dniu 19.05.2021 na recenzenta w/w rozprawy.

Punktem prawnym odniesienia w opracowaniu recenzji są: Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 poz. 1789 z późn. zm.), Ustawa z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018, poz. 1669), Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzenia czynności w przewodzie doktorskim, postępowaniu habilitacyjnym oraz postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz. U. poz. 261).

2. Problematyka badawcza i cel rozprawy i hipotezy

Autor wybrał temat rozprawy doktorskiej, który jest bieżącym i ważnym problemem badawczym. W obliczu starzenia się populacji problem rosnącego, w związku z tym zapotrzebowania na opiekę długoterminową dla osób starszych jest bardzo istotny. Główny cel jaki Autor określa w pracy to oszacowanie w przyszłości zapotrzebowania na opiekę wśród osób starszych w wieku 65 lat lub więcej z uwzględnieniem zarówno stanu zdrowia jak i warunków rodzinno-mieszkaniowych tych osób. Prognozy ludnościowe w podziale na wiek i płeć publikowane np. przez Eurostat pozwalają na oszacowanie jak duża będzie liczba osób starszych, ale nie pozwalają na dokładne prognozy, ile z nich będzie wymagało pomocy. Stąd cel postawiony w pracy wydaje mi się szczególnie ważny i przeprowadzone badanie niewątpliwie wypełnia lukę w istniejącej literaturze.

Postawiona we wstępie hipoteza zakłada, że projekcje z wykorzystaniem modelowania mikrosymulacyjnego zachowań indywidualnych (dotyczących zdrowia i warunków mieszkaniowych) pozwalają na uzyskanie lepszych prognoz zapotrzebowania na opiekę na poziomie kraju. Uważam, że tak postawiona hipoteza wymagałaby sformułowania kryteriów, według których oceniane i porównywane są istniejące prognozy i te otrzymane przez Autora. Prognozy przygotowane w ramach rozprawy doktorskiej obejmują lata 2015-2030, co może dać możliwość dla początkowych lat sprawdzenia prognoz ze stanem rzeczywistym i porównania, które prognozy lepiej przewidują liczbę osób wymagających opieki.

Temat podjęty w rozprawie jest ważny także z perspektywy polityki społecznej, między innymi organizacji i kosztów opieki długoterminowej dla osób starszych w przyszłości. Oszacowane przez Autora zapotrzebowanie na opiekę może posłużyć do wyliczenia kosztów a także formułowania reform organizujących formalną (zarówno tą stacjonarną jak i niestacjonarną) i nieformalną opiekę dla osób starszych.

3. Metoda badawcza i źródła informacji wykorzystane w pracy

Doktorant w rozprawie wykorzystuje prawidłowe metody badawcze oraz posługuje się dobrze dobranymi pozycjami literatury. Wykorzystywane dane są także dobrze dobrane z dokładnym omówieniem ich wad i zalet, a także co istotne omówione są wszystkie dostępne dane i z nich wybrane są najbardziej odpowiednie. W zaprezentowanej rozprawie Autor wykorzystuje:

- pogłębioną analizę literatury (krajowej i zagranicznej) i dostępnych badań (rozdział 1-2)
- metodę modeli wielostanowych na bazie indywidualnych danych panelowych EU-SILC z okresu 2005-2015 (rozdział 3)
- metodę mikrosymulacji wykorzystującą wyniki z modeli wielostanowych i pozwalające na stworzenie projekcji ludności według płci i wieku z uwzględnieniem stanu zdrowia i sytuacji mieszkaniowej (rozdział 4)

Dobór wybranych metod jak i ich wykorzystanie w pracy i sformułowanie na ich podstawie wniosków należy ocenić bardzo pozytywnie.

4. Zawartość merytoryczna rozprawy doktorskiej

Jak już wcześniej było wspomniane rozprawa składa się z czterech rozdziałów. Rozdział pierwszy podejmuje tematykę starzenia się populacji w krajach rozwiniętych, w tym w Polsce. Autor przedstawia, jak zmiany demograficzne wpłyną na wzrost zapotrzebowania na opiekę i jednocześnie jak zmienią się źródła dostawców pomocy. Doktorant podkreśla, że obecnie pomoc dla osób starszych głównie dostarczana jest przez rodzinę. Opisanie zmiany w modelu rodziny, będą prowadziły do kurczenia się sieci rodzinnych i niższych wskaźników rodzin wielopokoleniowych zamieszkujących w jednym gospodarstwie domowym. W połączeniu ze zmianami systemu wartości może to prowadzić do spadku zaangażowania członków rodziny w pomoc osobom starszym. Wiązać się to będzie z potrzebą rozwinięcia alternatywnych źródeł pomocy.

Rozdział drugi podejmuje tematykę zmian w zakresie zarówno zdrowia jak i warunków zamieszkania osób starszych. Szczególna uwaga poświęcona jest tutaj Polsce, ze względu na fakt, iż dla Polski później prezentowane będą prognozy. Doktorant po pierwsze podkreśla, że wzrośnie liczba gospodarstw jednoosobowych wśród osób starszych, zwłaszcza wśród kobiet. Może to być podstawą do zwiększenia zapotrzebowania na opiekę wśród osób, które mieszkać będą samotnie. Jednocześnie, jak Autor słusznie analizuje, poprawa oczekiwanej długości życia w zdrowiu prowadzi do wydłużenia okresu samowystarczalności osób starszych i tym samym może nie wiązać się z tak dużym wzrostem zapotrzebowania na opiekę. W rozdziale drugim zastanawiającym może być tylko fakt, dlatego Autor w przywoływanych danych dotyczących stanu cywilnego i struktury

gospodarstw odnosi się do wartości z roku 2011 lub wcześniej. Są to dane sprzed 10 lat i (jak Autor sam podkreśla) podlegają ciągłym zmianom. Jeżeli byłaby taka możliwość, to może wato byłoby je uaktualnić. Dodatkowo w opisie trendów dotyczących zdrowia osób starszych można wspomnieć o pandemii Covid-19.

Autor w obydwu pierwszych rozdziałach wykorzystuje bardzo bogatą literaturę i stara się opisać wszystkie czynniki mające wpływ na zmiany, jakie mogą dokonać się w systemie opieki nad osobami starszymi. W moim przekonaniu analiza przeprowadzona jest bardzo dokładnie i wyczerpująco. Jednym z wątków, który mógłby być rozwinięty, jest kwestia powtórnych związków, czy to małżeńskich czy partnerskich. Autor podkreśla, że obecnie nie jest to zjawisko w Polsce częste, natomiast nie odnosi się do tego, jak mogłoby to wyglądać w przyszłości. W tabelach dotyczących stanu cywilnego partnerstwo bez związku formalnego w ogóle nie jest uwzględnione, a kategoria ta w przyszłości może mieć większy udział niż obecnie. Dodatkowo można by rozważyć, na ile wchodzenie w kolejne związki (niekoniecznie małżeńskie) i tworzenie rodzin patchworkowych może zmienić sytuację mieszkaniową osób starszych, jak i rozbudować sieć wsparcia rodzinnego? Kolejną z kwestii w moim poczuciu mało przez Autora podkreśloną są różnice kulturowe, które wpływają na sposób udzielania opieki osobom starszym w różnych krajach. Warto podkreślić, iż aspekty o których piszę są przez Autora poruszane tylko według mnie mogłyby być rozszerzone w dalszych badaniach lub publikacjach.

Rozdział trzeci oraz czwarty są najbardziej ciekawe z punktu widzenia realizacji celu rozprawy. W rozdziale trzecim z wykorzystaniem modeli wielostanowych Autor uzyskał oszacowania parametrów przejścia między stanami zdrowia i stanami sytuacji rodzinnej. Następnie oszacowania na podstawie indywidualnych danych panelowych współczynników przejścia między stanami wykorzystane zostały w rozdziale czwartym do przeprowadzenia symulacji projekcji ludnościowych w podziale na wyróżnione stany. Stworzone przez Doktoranta narzędzie w mojej ocenie jest bardzo przydatne i jak sam Autor podkreśla może być punktem wyjścia do wielu analiz uwzględniających różne czynniki. Dużym atutem rozprawy jest dokładne punktowanie przez Autora ewentualnych ograniczeń badania, głównie spowodowanych dostępnością danych. Wykorzystanie danych EU-SILC, przy licznych zaletach ma swoje wady, takie jak otwarta kategoria wiekowa 80+. Autor podkreśla, że może to mieć duże znaczenie, szczególnie kiedy zmiany w zdrowiu i sytuacji rodzinnej mogą być najistotniejsze właśnie wśród najstarszych. Drugim problemem związanym z danymi jest fakt, że w bazie są tylko osoby w gospodarstwach domowych i nie ma osób w państwowych lub

prywatnych domach opieki. Autor o tym wspomina, ale moim zdaniem ten aspekt wymagałby rozszerzenia. Czy dobrze rozumiem, że respondent EU-SILC, którego stan zdrowia się pogarsza i przenosi się do domu opieki, nie jest w modelu wielostanowym uwzględniany? Nie do końca jest dla mnie jasne jak prognozując liczbę osób starszych wymagających opieki można by uwzględnić osoby korzystające z opieki formalnej?

Interesującym zagadnieniem jest także wybór zmiennych, określających przynależność do odpowiednich stanów ("healthy" lub "unhealthy" czy "living alone" lub "not living alone"). Wybrana w modelu operacjonalizacja stanu zdrowia to ograniczenia w aktywności mierzone indeksem GALI. Autor wskazuje w aneksie dwie pozostałe miary zdrowia dostępne w bazie EU-SILC oraz w przypisie Doktorant przywołuje, że w swojej publikacji z 2015 roku zdefiniował osoby w złym stanie zdrowia jako osoby cierpiące na choroby przewlekłe. Pojawia się zatem pytanie, jak zmieniają się prognozy modelu w zależności od wybranej miary zdrowia i dlaczego akurat ta miara została przyjęta w modelu? Przy okazji warto zwrócić uwagę, że w rozprawie (nawet w aneksie) mogłyby znaleźć się podstawowe rozkłady "healthy" i "unhealthy" w podziale na płeć i wiek nie tylko subiektywnej oceny zdrowia, ale także pozostałych zmiennych w tym zmiennej wykorzystanej w modelowaniu.

Przeprowadzona analiza i stworzenie modelu pozwalającego przewidzieć, jaka będzie wielkość zapotrzebowania na opiekę w Polsce jest zdecydowanym atutem pracy. Jak Autor sam pisze model jest pewnym punktem wyjścia do dalszych analiz. Bardzo ciekawym rozszerzeniem jest umieszczenie w pracy scenariuszy alternatywnych, zakładających po pierwsze obniżenie ryzyka pogorszenia zdrowia oraz po drugie niższą śmiertelność. Wydaje mi się, że można byłoby się zastanowić nad innymi dostępnymi scenariuszami. Jednym z założeń w symulacjach jest, że parametry przejścia między stanami są stałe i nie będą zmieniać się w czasie. Gdyby myśleć o prognozie dłuższej niż 15 lat, to może warto byłoby zastanowić się, jaki można by przyjąć scenariusz uchylający to założenie np. w odniesieniu do pogarszania zdrowia? Podobnie pytanie czy zmiana form opieki, w tym udział opieki formalnej i nieformalnej w przyszłości, a także zmiany w migracjach nie będą zmieniać współczynników przejścia w kontekście sytuacji rodzinno-mieszkaniowej i czy można byłoby to w modelu uwzględnić i ewentualnie w jaki sposób?

Chciałabym zauważyć, że wszystkie moje pytania lub wątpliwości są punktami do dyskusji i możliwymi kierunkami kolejnych analiz i nie podważają jednoznacznie pozytywnej oceny przeprowadzonego przez Doktoranta badania.

5. Struktura rozprawy doktorskiej i uwagi formalne

Przedstawiona do recenzji praca liczy 208 stron w tym streszczenia po polsku i angielsku spis treści i na końcu załącznik oraz spis tabel i rysunków. Rozprawa doktorska zaczyna się wstępem, następnie składa się z czterech rozdziałów i całą rozprawę kończą konkluzje. Struktura pracy jest klasyczna i bardzo dobra. Dodatkowo czytanie rozprawy ułatwiają podsumowania do rozdziału trzeciego i czwartego reasumujące wyniki pokazane w poszczególnych rozdziałach.

Wstęp bardzo starannie opracowany bardzo dobrze opisuje zarówno wybór tematu, cel pracy jak i jej strukturę. Rozdział pierwszy dotyczy obszernego opisu zmian demograficznych i ich wpływu na opiekę osób starszych, rozdział drugi przedstawia tematykę warunków mieszkaniowych i stanu zdrowia osób starszych. W rozdziale trzecim i czwartym opisane zostały dwa etapy modelowania. Rozdziały objętościowo są porównywalne choć najdłuższy jest rozdział pierwszy i uważam, że on mógłby być bardziej syntetycznie napisany, aby uniknąć powtórzeń. W zakończeniu Autor podsumowuje uzyskane wyniki, a dodatkowo bardzo dobrze opisuje praktyczne znaczenie uzyskanych wyników, zwraca uwagę na możliwe słabości uzyskanych wyników i podkreśla kierunki dalszych badań w tym temacie. Wydaje mi się, że w zakończeniu Autor powinien odwołać się do postawionej we wstępie hipotezy.

W odniesieniu do strony redakcyjnej i edytorskiej rozprawy uważam, że cała praca jest starannie zredagowana i wyedytowana i tutaj moja ocena jest również jednoznacznie pozytywna. Jedyne formatowanie tabel w mojej ocenie powinno być takie samo dla całej pracy.

6. Wnioski końcowe

Podsumowując dysertacja o tematyce przyszłego zapotrzebowania na opiekę wśród osób powyżej 65 lat jak najbardziej może być przedmiotem przewodu doktorskiego w dyscyplinie Ekonomia i Finanse. Uważam, iż Autor przedstawił rozprawę doktorską, w której wykazał się zarówno obszerną wiedzą teoretyczną jak i zaawansowanymi umiejętnościami

analitycznymi, które pozwoliły mi na przedstawienie w moim przekonaniu bardzo przydatnego modelu prognozującego zapotrzebowanie na opiekę wśród osób starszych. Zaproponowany model może nie tylko być przydatny w dalszych analizach naukowych, ale także w decyzjach dotyczących polityki społecznej i w moim przekonaniu mógłby być rozszerzony dla innych krajów, nie tylko dla Polski.

Stąd też biorąc pod uwagę powyższe spostrzeżenia uważam, że **recenzowana rozprawa doktorska mgr Wojciecha Łatkowskiego spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim** w myśl Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, artykuł 13, ust. 1-2 (Dz. U. Nr 65 z 2003 r., poz. 595, z późn. zm.), czyli:

- stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, jakim jest oszacowanie zapotrzebowania na opiekę wśród osób starszych z uwzględnieniem zmiany stanu zdrowia oraz zmiany struktur rodzin i gospodarstw domowych
- wykazuje ogólną wiedzę Doktoranta w dyscyplinie Ekonomia i Finanse
- potwierdza umiejętność samodzielnej pracy badawczej Autora zarówno w zakresie wykorzystania istniejącej literatury w dziedzinie starzenia się populacji jak i opieki nad osobami starszymi

Biorąc pod uwagę powyższe oceniam pracę pozytywnie i wnioskuję o przyjęcie recenzowanej rozprawy przez Radę Naukową Dyscypliny Ekonomia i Finanse Szkoły Głównej Handlowej i dopuszczenie jej do publicznej obrony. Dodatkowo uważam, iż recenzowana przeze mnie rozprawa doktorska nadaje się do publikacji.

Małgorzata Kalbarczyk

